

Gensyn med slægt og familie

Lars Handesten

Der er i de sidste ti-femten år udkommet påfaldende mange slægtsromaner på dansk. De er dels skrevet af danske forfattere, dels af udenlandske, som foreligger i oversættelse. Man kan i flæng – og alene af danske titler – nævne Suzanne Brøgger: *Jadekatten* (1997), Hans Otto Jørgensen: *Ida og Axel-triologien* (2001-2008), Morten Ramsland: *Hundehoved* (2005), Carsten Jensen: *Vi de druknede* (2006), Kim Blæsbjerg: *Rådhusklatreren* (2007), Katrine Marie Guldager: *En plads i historien* (2008), Henriette E. Møller: *Kaiser* (2008), Jens Christian Grøndahl: *Fire dage i marts* (2009) og Julia Butschkow: *Apropos Opa* (2009). Parallelt hermed er der en udbredt interesse for amatørslægtsforskning. Oplysningsforbundene udbyder kurser i slægtsforskning, der er slægtstavleprogrammer på nettet, og små forlag tilbyder at trykke familiens slægtshistorie, så den kan distribueres i bogform til familiens medlemmer. Alt dette sker i et samfund, der er præget af det, sociologer som Thomas Ziehe og Herbert Stubenrauch (1982) og Anthony Giddens (1996) har karakteriseret som kulturel frisættelse og traditionsløshed. Grundvilkåret er en stadig usikkerhed om tilværelsens fundament og om gyldigheden og rækkevidden af de livsfortolkninger, som det enkelte menneske tilbydes eller selv konstruerer. Individet er i princippet overladt til at vælge sin egen identitet, hvilket blandt andet sker, når det fortæller sin egen historie. Det påfaldende er, at netop i det moment, hvor det (sen-)moderne individ synes allermest svævende og rodløs, da rækker det ud efter så tilsyneladende utidssvarende holdepunkter som slægt og familie.

Det kalder på en forklaring. Hvad er det for et kulturelle tendenser, disse fænomener er udtryk for? Og – når det gælder romanerne – hvordan kan man så overhovedet rubricere dem under en særlig genre, og i hvilken forstand er der tale om en litterær nyhed?

Forkætrede og populære genrer

At de nævnte romaner tilhører en særlig genre beror ikke kun på, at de har slægten som motiv, for dét alene adskiller dem ikke fra fx udviklingsromanen. J.P. Jacobsens *Niels Lyhne* (1880) og Herman Bangs *Haabløse Slægter* (1880) har nok slægten som perspektiv, men det er stadig individet, der er hovedperson og dets livsforløb, der er det centrale. Det er først i det øjeblik, at

romanens hovedperson bliver slægten, og at dette giver sig udtryk i kompositionen, at man kan tale om en særlig slægtsroman. Den er komponeret således, at den typisk skildrer slægten i tre led. Forbilledet er Thomas Manns *Huset Buddenbrook* (1901, da. 1903), der netop falder i tre dele, som følger hvert sit slægtled. Romanen viser, som andre slægtsromaner ofte gør, en degeneration og dekadence, som slægten deler med det omgivne samfund. Det går ned ad bakke for de gamle slægter, sådan som også Gustav Wied formulerer det i *Slægten* (1898): ”Skidt slægt! Raaden Slægt! Ingen Rygrad! Levet for længe.” I hans roman *Fædrene æde Druer* (1908) lyder konklusionen for godsejerfamilien, der må vige for bønderne, sådan: ”Vi er de ormstukne og de andre er sunde. Vi er Spredere, og de andre er Samlere, voilà tout.” Den deterministiske og negative tendens, der har præget slægtsromanen, har dog også sine tydelige modbilleder. Johannes V. Jensen brød både med genrens oftest realistiske stil, da han i fantastisk form beskrev menneskeslægten historie i *Den lange Rejse* (1908-1922), og opbyggelige fortællinger om undertrykte racer og køn kan man finde i ”dokumentariske” fortællinger som Alex Haley: *Rødder* (1976, da. 1977) om de sorte i USA og Jung Chang: *Vilde svaner* (1991, da. 1993) om kvinderne i Kina.

Slægtsroman og familieroman nævnes ofte uden særlig skelnen. Det er da heller ikke muligt at oprette vandtætte skel mellem dem, men generelt kan man sige, at familieromanens fokus ligger på to generationer: forældre og børn – med familien som hovedpersonen og ikke det enkelte medlem. Mogens Klitgaards *Der sidder en mand i en sporvogn* (1937) og Christian Kampmann *Familien Gregersen 1973-75* hører til den slags ligesom nyere romaner som Vibeke Grønfeldts *Mindet, I min tid, og Indretningen* (2005-2008), Benn Q Holms *Album* (2002) og Trisse Gejls *Patriarken* (2006). Også her er det påfaldende hvor mange nyere titler, der kan nævnes.

I litteraturleksika kan man se både slægts- og familieromangenren beskrevet som genrer med rødder i 1800-tallets borgerlige familie og som noget bedagede og trivialiserede genrer. Jørgen Dines Johansen skrev tilbage i 1974 i *Gyldendals litteraturleksikon*, at familieromanen ”med sin realistiske fortællestil [synes] bundet til den borgerlige livsform og dannelsesidealer således at de nyere udviklinger inden for romanen ikke er gunstige for genren medens den inden for underholdnings-litt. stadige dyrkes ivrigt”. Dette synspunkt er næppe fremmed for en stor del litteratur i dag, selvom genren i 1980’erne herhjemme blev fornyet under indtryk af Gabriel García Márquez’ og Isabel Allendes magiske realisme med romaner som Hanne Marie Svendsens *Gulduglen* (1985) og Peter Høegs *Forestilling om det tyvende århundrede* (1988). Kritikeren Lars Bukdahl rammer ikke helt ved siden af den normale foragt for genren, når han i *Weekendavisen* 9.12.2005 priser Morten Ramslands *Hundehoved* og samtidig tager afstand fra genren: ”Som lige

præcis denne på dansk sædvanligvis uspiselige (men altid salgbare) størrelse (immer XX -large !): magisk-realistisk slægtsroman. 3 generationer kappes om at mislykkes mest fantastisk og skæbnesvangert.”

Slægts- og familieromanen er genrer, der er overordentlig populære. Som følge af litteraturkritikkens ofte nedladende eller ambivalente forhold til dem, er det ikke genrer, som har påkaldt sig nogen særlig videnskabelig forskning, og det er særdeles sparsomt og spredt, hvad der er skrevet om dem på dansk. Måske skyldes det, at genrerne med deres kompositions mønstre får karakter af uoriginale genreromaner, som først og fremmest lever af sine beretninger og mindre af sin form og sit sprog. Desuden har hverken familien eller slægten været ideologisk i højsædet efter 1970'erne. Men slægtsromanen er dog dels fornyet med den magiske realisme, dels ved at dens udenforstående 3. personfortæller ofte er erstattet af en 1. personfortæller, der selv er en del af slægten. Den fortællendes engagement og erkendelsesprojekt er således skrevet ind i romanen som led i dens fremstilling og fortolkning. Der fortælles altid ud fra en vis position og historisk interesse, og den medreflekteres og ekspliciteres i flere af de nyere historier. Dette ser man blandt andet i Ramslands *Hundehoved*, hvor udgangspunktet for beretning er den unge fortællers fornemmelse af, at slægtshistorien er lige ved at gå til grunde, og at han uden den vil miste en enestående mulighed for at forstå sig selv. I sidste øjeblik opsøger han da sin gamle farmor, der når at fortælle familiens historier og anekdoter videre. Endelig kan man se tendenser til, at slægtsforhold og familieforhold igen kan komme på den litterære dagsorden, uden at det automatisk forbindes med nostalgi og sentimentalitet. Det vender jeg straks tilbage til.

Slægts- og familieromanen indgår som led i en større trend, der angår forholdet mellem individ og fællesskab. Mens den modernistiske roman, som den kendes i sin mest radikale og absurde form hos Samuel Beckett, fokuserer på monadiske individer, for hvem omverdenen først og fremmest spejler eller er projektioner af deres indre verden, så søger den realistiske roman individets sociale liv. Gruppe- og kollektivromanen er udtryk for denne søgen mod sociale sammenhænge, og netop grupperomanen er også markant til stede netop nu. Den kan komme til udtryk i hjemstavnhistorier som Dy Plambecks *Buresøfortællinger* (2005) i opgangs- og karréhistorier som Trine Andersens *Kompleks* (1998), Hanne Richard Becks *Gennemtræk* (2005) og Bent Haller: *Rakkerpakhuset* (2009) – og den kan ses i arbejdsfællesskaber, som skildres i Kristian Bang Foss: *Stormen i 99* (2008).

Fælles for alle disse romaner og novellecyklusser er, at de forsøger at se individet i større sociale kontekst. Det interessante er imidlertid, at det er slægts- og familieromanernes

sammenhænge, der er dominerende, i hvert fald rent kvantitativt. Frem for nogle andre fællesskaber, så er de familiære de mest påtrængende. *Fjerne galakser er kedelige* hedder Lone Hørslevs roman fra 2005, og den angiver ganske godt og ironisk, hvad det drejer sig om, nemlig de nære relationer i familien. Litterært set er det ingen selvfølge. Tilbage i 1970'erne havde man travlt med at få viklet sig ud af de familiære og slægtsmæssige bånd og få etableret nye fællesskaber. Det ser man et tydeligt eksempel på i Christian Kampmanns *Familien Gregersen*. Heri svigter patriarken både med ufine forretningsmetoder og seksuelle sidespring. Den pæne borgerlige kernefamilie går i opløsning, og de unge familiemedlemmer må søge nye samlivsformer som fx et kvindekollektiv på landet. Aflivningen af kernefamilien og nednotering af slægtens betydning har stået på i adskillige år, og med den hårdhændede kritik, som familie og slægt har været udsat for i bog efter bog, kunne man tro, at det var institutioner, der for længst var afskrevet. At de ikke er det, vidner de mange nyere slægts- og familieromaner om.

Rehabilitering og korrektioner

Man kan se trenden med slægts- og familieromaner som led i et restaurationsprojekt, som finder sted på mange planer i disse år. Familie og slægt er ganske vist ikke entydigt positive størrelser, men med en passende kritisk omvurdering af deres sammensætning, betydning og funktion, ser det ud til, at de igen kan indtage deres positioner som det sted, hvor individet finder sin plads i historien – for nu at henvise til Katrine Marie Guldagers romantitel. Det er en tvetydig fornøjelse at indtage denne plads, men ikke desto mindre nødvendigt. Dels for at have et sted at være i verden, dels for at kunne forstå sig selv. Derfor opleves det også i Guldagers roman – og i novellesamlingen *Nu er vi så her* (2009) – som et svigt, at forældregenerationen i 1970'erne lod familie være familie i et forsøg på at realisere sig selv. Idealistiske rejser til Indien for at tage sig af syge børn dér, tager sig ud som egoisme set hvis man selv er et forladt barn i Danmark. Den yngre generation har mærket virkningerne af forældrenes frigørelse og eksperimenter med alternative samlivsformer og forsøger nu i al beskedenhed at etablere sig med hus og hjem igen. *Hus og hjem* er titlen på Helle Helles debutroman fra 1999.

Det er således sigende, at en roman som Trisse Gejls *Patriarken* (2006) nok omhandler et yderst betændt forhold mellem far og datter, men ender med at lade dem forsones sig med hinanden til sidst. Først går alt galt mellem den oprørske datter og den aldrende patriark, som

er vant til at blive adlydt på avisen, hvor han er redaktør. Datteren går imod ham, og det ender med et offentligt slagsmål mellem de to i aviserne spalter. Men meget symbolsk kommer patriarkens gravide svigerdatter til at virke som det forsonende led imellem dem. Slægten står for fald, familien er i opløsning, men reddes på strengen, og trods ridser i lakken kommer den til at virke på nye betingelser og med nye balancer som forudsætning. Man kan muligvis se denne forsoning, der sker gennem alvorlige kriser og med nye kraftige justeringer af forholdene mellem familiemedlemmerne og deres indbyrdes roller, som en tendens, der ikke kun finder sted i Danmark, men som også har sin lige i USA. I hvert fald giver en familieroman som Jonathan Franzens *Korrektioner* (2001, da. 2002) et frysende billede af en hvid middelklassefamilie, som er faretruende nær sin opløsning. Også heri når familiemedlemmerne dog til en revurdering, der trods alt får familien til at hænge sammen og fungere på korrigerede vilkår.

Ikke bare familien, men også slægten bliver ses i et nyt lys. Carsten Jensen giver i *Vi de druknede* et enestående billede af Danmarks maritime fortid, som den udspillede sig over tre generationer fra midten af 1800-tallet til 1945, samtidig med at han fortæller en slægtshistorie om, hvordan slægten forgår i sin gammelkendte skikkelse med patriarken som familieoverhoved. Romanen er i stil med traditionen fra Thomas Mann én lang fremvisning af patriarkernes fald og sønnernes fallit. Den patriarkalske orden, hvor far arver søn i både materiel og mental forstand, står for fald. Fædrene dør eller er så fraværende på grund af deres erhverv, at mødrene tager over. Sønerne er faderløse, som omvendt den centrale skibsredder Albert er sønneløs. De positive far-søn-relationer, der findes skildret i romanen, gælder i forhold, hvor de to ikke er biologisk forbundne. Familierelationer skabes på nye betingelser, idet mænd bliver stedfædre og sønner selv kan vælge deres ”åndelige” fædre. Jensens påstand er, at den nye slægt og familie fungerer på mødrenes vilkår, da kvinden har indtaget pladsen som familiens overhoved. Det er særligt tydeligt for sømandslægterne, men det lader sig let almengøre, da patriarkens gamle rolle som eneforsørger af familien i vid udstrækning ikke gælder mere. Jensens historiske roman rummer således både en årsagsforklaring på slægtens og familiens udvikling og et billede, der ganske svarer til forholdene i dag.

Stort anderledes er det efterhånden ikke i landboslægterne, som igennem det 20. århundrede har været under kraft reduktion og afvikling. Det bliver skildret i en lang række romaner, der alle i sidste øjeblik synes at række ud efter den kultur, som allerede er en saga blot. En af de mest markante er Jens Smærup Sørensen *Mærkedage* (2007). Romanen beskriver landbolivet fra engang i 1930'erne og resten ad vejen igennem det 20. århundrede. Med skiftende stemmelejer

og synsvinkler gives to slægters fælles historier med udgangspunkt i den lille jyske by Staun. Livet på landet, som de gamle har kendt det med storbonde, andelsforening og forsamlingshus, forsvinder, og ind kommer som et stedbarn nye generationer og tider, der omkalfatrer det hele. Familierne spredes, idet sønner og døtre finder arbejdet i andre erhverv end landbruget og kommer ud i den store verden, hvor helt andre konflikter end de lokale sætter dagsordenen. Alt imens forvitrer slægternes udgangspunkt og sted, provinsbyen Staun.

Slægten rehabiliteret

Slægtens sted er ikke længere en geografisk realitet, men en række mærkedage – eller i billedlig og konkret forstand: et sejlene skib – hvor man samles, som det ses i Carsten Jensens roman. Og så findes slægten i bogen. Det er i slægtsbogen og i fortællingen, at slægten fastholder sin identitet, og der kommer samling på de ellers så adskilte familiemedlemmer. I slægtsbogen, hvad enten der er tale om erindringsbog eller en roman, skabes en sammenhæng og en følelse af fællesskab – måske på trods af slægternes forfald. Hvis Anthony Giddens beskrivelse af moderniteten og påpejning af behovet for fortællinger er gyldig, så er det ligetil at se slægtsromanerne – og familieromanerne – som et væsentligt tilbud til identitetsøgende mennesker i en traditionsløs verden. Her gives på én gang et menneskeligt perspektiv på en kompleks virkelighed og historie, og et tilbud om identifikation med figurer, som man kender fra sin egen virkelighed. Både slægtsromaner fra andre verdensdele og de ”lokalhistoriske” tilbyder en fascinerende eksotisk historie, hvis hovedingredienser, nemlig forholdet mellem forældre og børn, individet og slægten, alligevel forekommer genkendelig. I en verden hvor man til stadighed oplever, at slægten går i opløsning på grund af død, skilsmisser, uvenskaber, degeneration og mangel på traditionelt rum, fremstår slægtsromanen som stedet, hvor den som forestilling og værdigt mål reflektivt bliver rekonstrueret, rehabiliteret og renoveret. Som moralsk fortælling peger det på at individet ikke er alttings udgangspunkt og mål, og den er som sådan et korrektiv til den individualisme og egoisme, som har været ideologisk i orden i adskillige år, men som nu i høj grad bliver udfordret. Som Villy Sørensen skrev engang, så er der forskel på at søge sit eget og at søge sig selv. Slægts- og familiegenrerne behøver ikke være nostalgisk bagud vendt, som de ofte er blevet beskyldt for – og dermed afvist.

Skal man i dag søge sig selv og nå til en form for selverkendelse, så går vejen over slægt og familie. I det mindste hvis man skal tro på den trend, som de bedst sælgende romaner angiver lige nu.

Primærlitteratur

- Trine Andersens *Kompleks* (1998)
Herman Bangs *Haabløse Slægter* (1880)
Hanne Richard Becks *Gennemtræk* (2005)
Kim Blæsbjerg: *Rådhusklatreren* (2007)
Julia Butschkow: *Apropos Opa* (2009)
Suzanne Brøgger: *Jadekatten* (1997)
Jung Chang: *Vilde svaner* (1991, da 1993)
Kristian Bang Foss: *Stormen i 99* (2008)
Jonathan Franzen: *Korrektioner* (2001, da 2002)
Trisse Gejls *Patriarken* (2006)
Jens Christian Grøndahl: *Fire dage i marts* (2009)
Vibeke Grønfeldt: *Mindet* (2005)
Vibeke Grønfeldt: *I min tid* (2006)
Vibeke Grønfeldt: *Indretningen* (2008)
Katrine Marie Guldager: *En plads i historien* (2008)
Katrine Marie Guldager: *Nu er vi så her* (2009)
Alex Haley: *Rødder* (1976, da. 1977)
Bent Haller: *Rakkerpakhuset* (2009)
Helle Helle: *Hus og hjem* (1999)
Benn Q Holm: *Album*(2002)
Peter Høegs *Forestilling om det tyvende århundrede* (1988)
Lone Hørslev: *Fjerne galakser er kedelige* (2005)
J.P. Jacobsens *Niels Lyhne* (1880)
Carsten Jensen: *Vi de druknede* (2006)
Johannes V. Jensen: *Den lange Rejse* (1908-1922)
Hans Otto Jørgensen: *Ida og Axel-triologien* (2001-2008)
Christian Kampmann *Familien Gregersen* (1973-75)

Mogens Klitgaards *Der sidder en mand i en sporvogn* (1937)

Thomas Manns *Buddenbrooks* (1901)

Henriette E. Møller: *Kaiser* (2008)

Dy Plambecks *Buresøfortællinger* (2005)

Morten Ramsland: *Hundehoved* (2005)

Hanne Marie Svendsens *Guldkuglen* (1985)

Gustav Wied: *Slægten* (1898)

Gustav Wied: *Fædrene æde Druer* (1908)

Sekundærlitteratur:

Dell, Kerstin. 2005. *The Family Novel in North America from Post-War to Post-Millennium: A Study in Genre*. Universität Trier. http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=976174383&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=976174383.pdf. (Findes også som bog: VDM Verlag 2008)

Giddens, Anthony. 1996, da. 2006. *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzel.

Ziehe, Thomas og Herbert Stubenrauch. 1982, da.1996. *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København: Politisk Revy.